

УДК 783.29

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2024-40-8>**Чжу Сюаньян**

ORCID: 0000-0002-0420-9915

здобувач кафедри історії музики та музичної етнографії
Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової
galina.shpak425597@gmail.com

ЖАНР РЕКВІЄМУ І ТРАУРНО-РИТУАЛЬНА ПРАКТИКА АНГЛІКАНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

Мета роботи – виявлення історико-еволюційних шляхів розвитку та поетико-інтонаційних особливостей англіканського реквієму в англійській музично-історичній традиції минулого та сучасності. **Методологія роботи.** Істотними для цієї роботи виявилися міждисциплінарний, історико-культурологічний, жанрово-стильовий підходи, що дозволяють виявити інтонаційно-драматургічну та конфесійну специфіку «англіканського реквієму». **Наукова новизна** статті визначена її дослідницьким ракурсом, що враховує не тільки оригінальність англійської меморіальної духовно-хорової спадщини, репрезентованої в жанрі реквієму, але й її конфесійну спрямованість, сформовану на теренах англіканської традиції та її культурно-релігійних настанов. **Висновки.** Історичні шляхи розвитку реквієму свідчать про поетапне формування його конфесійних різновидів. Еволюція католицького реквієму-спокути демонструє процеси його поступової секуляризації, що виявляється у тяжінні до фіксації граничних станів, полярних образів, у домінуючій ролі розділу «*Dies irae*», у посиленні контактності реквієму з музично-театральними жанрами при одночасному збереженні його духовно-етичної генези. На відміну від католицького реквієму, «траурна погребальна музика лютеранської традиції» не склалася у закінчений канонізований обряд, будучи реалізованою в культурно-музичній практиці у численних формах – від обиходного протестантського хоралу аж до різноманітних композиційних моделей бахівських духовних кантат та їх аналогів. Неприйняття протестантизмом спокутної функції католицького реквієму обумовило специфіку репрезентації в ньому теми смерті як Підсумку земного шляху людини, споконвічного закону Буття, що й визначає вирівненість емоційного тону всіх розділів названого жанру та виключає оперно-театральну драматизацію. Феномен англіканської церкви, з одного боку, увібрив в себе духовні настанови католицької та протестантської традицій, обумовивши появу «Високої» та «низької» церков, що доповнювали одна одну при домінантній ролі «серединного шляху». З іншого боку, відкритість англіканства різним духовним конфесійним традиціям виявилася співвідносною й з традиціями «Нерозділеної церкви», «давньозахідного

православ'я» та їх східнохристиянською генезою. Заупокійна ритуальна практика англіканської церкви або «Англіканський реквієм», репрезентований в творчості англійських митців Нового часу, у своєму прагненні до «кафолічності» приходять до органічного синтезу позначених традицій, в яких католицька та протестантська позиції взаємно доповнюють одна одну.

Ключові слова: реквієм, «Німецький реквієм», «англіканський реквієм», англіканська церква, траурно-ритуальна практика, жанр, стиль, духовно-хорова творчість, католицизм, протестантизм, англіканство, «Нерозділена церква».

Xuanyang Zhu, Applicant at the Department of Music History and Musical Ethnography of the Odesa National A. V. Nezhdanova Academy of Music

Genre of requiem and mourning-ritual practice of the Anglican tradition

The purpose of the work is to identify the historical-evolutionary ways of development and poetic-intonational features of the Anglican requiem in the English musical-historical tradition of the past and present. **Work methodology.** The interdisciplinary, historical-cultural, genre-stylistic approaches, which allow us to reveal the intonation-dramaturgical and confessional specifics of the “Anglican requiem” turned out to be essential for this work. **The scientific novelty** of the article is determined by its research perspective, which takes into account not only the originality of the English memorial spiritual and choral heritage, represented in the genre of the requiem, but also its confessional focus, formed on the grounds of the Anglican tradition and its cultic and religious instructions. **Conclusions.** The historical development of the requiem testifies to the gradual formation of its confessional varieties. The evolution of the Catholic requiem-atonement shows the processes of its gradual secularization, which is manifested in the tendency to fix limit states, polar images, in the dominant role of the “Dies irae” section, in the strengthening of the contact of the requiem with musical and theatrical genres while simultaneously preserving its spiritual and ethical genesis. Unlike the Catholic requiem, “mourning funeral music of the Lutheran tradition” did not develop into a finished canonized rite, being implemented in cult-musical practice in numerous forms – from the everyday Protestant chorale to various compositional models of Bach’s spiritual cantatas and their analogues. The non-acceptance by Protestantism of the redemptive function of the Catholic requiem determined the specificity of the representation of the theme of death in it as the Conclusion of the earthly path of man, the primordial law of Being, which determines the evenness of the emotional tone of all sections of the named genre and excludes operatic and theatrical dramatization. The phenomenon of the Anglican Church, on the one hand, absorbed the spiritual teachings of the Catholic and Protestant traditions, causing the emergence of “High” and “Low” churches, which complemented each other with the dominant role of the “middle way”. On the other hand, the openness of Anglicanism to various spiritual confessional traditions turned out to be correlated with the traditions of the “undivided church”, “ancient Western Orthodoxy” and their Eastern Christian genesis. The funeral ritual practice of the Anglican Church

or the “Anglican Requiem”, represented in the work of English artists of the New Age, in its desire for “Catholicity” comes to an organic synthesis of the marked traditions, in which the Catholic and Protestant positions mutually complement each other.

Key words: requiem, «German Requiem», «Anglican Requiem», Anglican Church, mourning and ritual practice, genre, style, spiritual and choral creativity, Catholicism, Protestantism, Anglicanism, «Undivided Church».

Актуальність теми дослідження. Жанр становить одну з найважливіших категорій культури та мистецтва, зокрема музичного, що визначає у сукупності їх поетико-змістовні та семантико-інтонаційні показники. В широкому мистецтвознавчому контексті жанр можна репрезентувати як «інваріант музичних творів-артефактів, що має певну соціо-культурну генезу з прикладною або естетичною телеологією, технологічно спирається на жанрову норму і створює жанрову традицію, що несе певну світообразність через закріплену знаковість, відображає культурну аксіосферу та є включеним до інтегруючої та ідентифікаційної функції культури» [цит. за: 17, с. 109–110]. Сказане є співвідносним і з тою жанровою сферою європейської музично-історичної традиції, котра безпосередньо пов’язана з християнським культом і з показовою для нього фіксацією уваги на духовній складовій життя людини та її «вічних» темах. Серед останніх суттєве місце належить темі смерті, позаяк вона є стрижневою в осмисленні багатьох культур та цивілізацій.

Одним з найбільш показових жанрів європейського музичного мистецтва минулого та сучасності, що ємно відтворює різноманітні аспекти цієї багатогранної теми, є реквієм. Він виник ще в епоху Середньовіччя та виявився затребуваним в культурі практично всіх наступних епох європейського культурно-історичного простору, демонструючи при цьому діалектику взаємодії в ньому жанрово-стильових новацій професійної композиторської творчості при одночасному збереженні свого жанрового культового «генетичного коду». У структуруванні останнього суттєву роль також відіграє й конфесійна спрямованість даного жанру, сформована на тлі історичних шляхів розвитку християнства та його культури. В цьому плані вельми цікавим для українського музикознавства постає дослідження англікан-

ського «напряму» історії реквієму, репрезентованого в творчості англійських композиторів минулого та сучасності (Дж. Раттер, К. Дженкіс, Б. Чілокотт, меморіальні опуси Дж. Тавенера та ін.). Затребувані в сучасній виконавській та науково-дослідницькій практиці, твори названих авторів, що мають перетини з типологією «англіканського реквієму», і нині потребують узагальнень мистецтвознавчого, музикознавчого та культурологічного порядку, що й визначає актуальність теми представленої статті.

Аналіз досліджень і публікацій. Реквієм в українській музикології вже досить давно став предметом різноманітних наукових розвідок. Проте більшість авторів розглядають саме католицьку «модель» жанру як базову, приділяючи їй досить суттєву увагу, в той час як його інші конфесійні різновиди поки не стали предметом фундаментального музично-історичного аналізу. Серед досліджень, в яких охоплено практично всі провідні етапи розвитку цього жанру, виділяємо монографію І. Гулеско [4], дисертацію та супутні публікації А. Єфіменко [5; 6]. Зазначимо, що остання авторка концентрує увагу не тільки на метаморфозах реквієму в культовій практиці та композиторській творчості Нового часу, але й на провідній темі-ідеї його поезики, зосередженій саме на тематиці смерті в її християнському тлумаченні. Буття реквієму на теренах сучасної української культури та музики складає предмет дослідницької уваги І. Вербицької-Шокот [1; 2]. Такого роду напрям дослідження «українського реквієму» репрезентовано й у публікаціях О. Коменди та І. Сухоцької [9], І. Палкіна [16], Лю Веньшу [12], А. Татарнікової [20] та ін., що відкривають нові «герменевтичні кола» невичерпного духовно-змістовного «наповнення» цього жанру та його національних інваріантів.

Конфесійний «кут зору» на поезику реквієму складає предмет дослідницьких розвідок О. Муравської [13; 14; 15], зосереджених в тому числі на жанрових особливостях «німецької траурної погребальної музики лютеранської традиції», узагальненій у терміні «німецький реквієм». Власне англійська духовно-хорова традиція реквіємної та меморіальної спрямованості є об'єктом пильного інтересу Ю. Кучурівського [10; 11], що вводить до українського музикознавчого обігу цілу низку творів

сучасних англійських композиторів, фіксує увагу не тільки на їх жанрово-стильових вподобаннях, але й частково торкаючись питання про їх конфесійну генезу. Такого ж роду проблематика показова й для публікації М. Гайдук [3], що звертається до аналітичних узагальнень реквіємної типології у «Simfonia da Requiem» Бенджаміна Бріттена. Серед численної зарубіжної бібліографії з історії реквієму виділяємо книгу А. Робертсона «Music of mourning and consolation» [23], автор якої, спираючись на велику кількість зразків даного жанру та його культових першоджерел (від Середньовіччя і аж до середини ХХ століття), що репрезентують християнську культуру у всьому її конфесійному різноманітті, фактично представляє історичну панораму розвитку не тільки власне латинського (католицького) реквієму, але й і всієї християнської «музики скорботи та втішання», як це заявлено у назві книги. Зазначимо, що суттєву увагу в цій монографії приділено й англійській меморіальній музиці початку ХХ століття. Проте вельми різноманітна палітра метаморфоз та перетворень реквієму в англійській музично-історичній традиції минулого та сучасності з урахуванням досить складних шляхів буття англіканської церкви та її духовних настанов і нині можна вважати цікавим об'єктом для подальших перспективних наукових розвідок.

Мета роботи – виявлення історико-еволюційних шляхів розвитку та поетико-інтонаційних особливостей англіканського реквієму в англійській музично-історичній традиції минулого та сучасності. **Методологія роботи.** Істотними для цієї роботи виявилися міждисциплінарний, історико-культурологічний, жанрово-стильовий підходи, що дозволяють виявити інтонаційно-драматургічну та конфесійну специфіку «англіканського реквієму». **Наукова новизна** статті визначена її дослідницьким ракурсом, що враховує не тільки оригінальність англійської меморіальної духовно-хорової спадщини, репрезентованої в жанрі реквієму, але й її конфесійну спрямованість, сформовану на теренах англіканської традиції та її культурно-релігійних настанов.

Виклад основного матеріалу. Реквієм є своєрідним жанром-супутником практично всіх великих епох в історії Європи та її

культури, починаючи з часів Середньовіччя, що, так само як і його інші меморіальні аналоги, відтворює християнське духовно-етичне тлумачення феномену смерті [див.: 14, с. 4]. На думку А. Ефіменко, «самосутність» реквієму зосереджена на «християнському уявленні про смерть, як послідовній реалізації (на структурному, вербальному, інтрамузичному рівнях) християнської ідеї смерті-переходу (“преставлення”) від кінцевого до вічного» [6, с. 82].

Сказане багато в чому визначає актуальність реквієму та дотичної до нього меморіальної музики і в творчій практиці ХХ – початку ХХІ століть, його «вписаність» в непростий культурно-історичний та духовний контекст сучасності, позаяк цей жанр вже сприймається не тільки як важлива компонента католицької обрядності-ритуаліки або її концертний варіант, звернений до відповідної тематики. Апробований в творчості багатьох геніїв європейської музично-історичної традиції минулого та сучасності, реквієм ніби стає втіленням ідеї «сакральності» високої культури, що є особливо очевидним в період її постмодерного буття. На рівні своєрідного культурного символу він акумулює в собі безліч духовно-релігійних, естетично-філософських смислів, набуваючи згодом рис інтертекстуального твору з показовим для нього жанрово-стильовим синтезом у тлумаченні «вічної» теми людського буття та осмислення його духовного призначення.

Підкреслена роль культового конфесійного чинника в аналізі зразків реквієму різних епох багато в чому визначена також і актуальними для сучасного мистецтвознавства та музикознавства духовно-естетичними настановами, спрямованими на віднайдення культової генези культури та музики як їх семантичного «ядра» [див. про це детальніше: 19, с. 12–47]. Крім того, духовно-богословська та віросповідна специфіка тлумачення феномену смерті накладає відбиток й на особливості трактування реквієму та близьких до нього жанрів в умовах католицизму, лютеранства, англіканства, православ'я з їх відповідною диференціацією.

Латинський реквієм, безпосередньо пов'язаний перш за все з католицькою традицією та канонізований у постановках Тридентського собору (1545–1563), концентрував в своїх текстово-ритуальних та інтонаційно-співацьких показниках суттєві

аспекти духовного світосприйняття Західної Європи та їх еволюційні шляхи від середньовічного теоцентризму аж до його ренесансно-гуманістичної переорієнтації в наступну епоху. «Існуючи як своєрідна єднальна ланка між живими та померлими, відображаючи акт “спокутування”, реквієм у ритуально-обрядовій формі став втіленням християнського уявлення про смерть як *перехід* від тимчасового, страху, скорботи, каяття, тривоги до Спокою, Світла, Надії на Спасіння як справжнім цілям духовного життя християнина» [13, с. 53].

Позначені О. Муравською змістовні антитези поезики реквієму визначили не тільки сутність даного жанру, але й відкрили шляхи його подальшої еволюції в композиторській практиці Нового часу. Показове для нього тяжіння до втілення граничних станів, протистоянь Сакрального та грішного, концентрації внутрішнього психологізму та суб'єктивного осмислення його образно-сислового «наповнення» обумовлюють його зближення з виразними показниками музичного театру, що найбільш помітно у кульмінаційному виділенні розділу «*Dies irae*», співвідносному у такому драматургічному тлумаченні з «*Credo*» латинської меси. Саме на цю частину, де Бог та людина зведені воедино, віднині лягає основне смислове навантаження у розкритті ідейного змісту твору та його духовно-концептуальних настанов. Зазначені процеси секуляризації реквієму виявилися найбільш сконцентрованими у його зразках доби романтизму [див. про це детальніше в роботах А. Єфіменко: 5; 6], що виявляють не тільки її християнські шукання, але й громадянсько-патріотичний пафос, що в ряді країн Європи того часу генетично сходив саме до біблійних першоджерел. Закономірним їх продовженням можна вважати й долю латинського реквієму та його складових у творчій практиці композиторів ХХ– початку ХХІ століть.

Таким чином, «еволюція реквієму ослідчила рубіжні моменти західноєвропейського культурного руху: збереження християнського канону в епоху “двомірства”, відродження та “падіння” християнсько-католицької ідеї у Новий час». Все це створило особливі умови для «обмирщення жанру, який більш ніж інші, зберігав канон в епоху ренесансного “діалогу вір”». Зазначимо

також, що «релігійна ідея як частина раціоналізованого світобачення сконцентрувалася у художній типології [латинського] реквієму перш за все у його музичній якості» [13, с. 54, 55].

Принципово іншу «модель» християнського тлумачення теми смерті демонструє німецька лютеранська протестантська культова практика, в якій суттєве місце належить так званій «траурній погребальній музиці». Досліджуючи історію цієї сфери духовної музики, О. Муравська зазначає: «В практиці протестантських (лютеранських) богослужінь так звана “Німецька погребальна меса” (“Teutschen Begräbnis Missa”), а також “Німецький реквієм”, “Trauerlied” як її аналоги, не склалися у закінчений канонізований обряд, а являли собою своєрідне освячення цивільного ритуалу, позбавлене строгої церковної ортодоксії. Сказане обумовлює неможливість визначення цієї жанрової сфери духовної музики як “заупокійної”, оскільки цей термін асоціюється з обрядово-спокутною функцією відповідних жанрів у католицизмі і православ’ї. Це дає можливість загального визначення її як *траурної погребальної*. Водночас, лютеранська богослужбова практика допускає використання по відношенню до музики траурних актів таких визначень як “меса”, “реквієм”. Але вони функціонують не стільки в обрядово-містичній якості, скільки у метафоричній протинаправленій паралелі з католицькою традицією заупокійної музики, що склалася значно раніше» [14, с. 4–5].

Її формування здійснювалося перш за все у надрах духовних традицій та ідеології німецької Реформації. Традиції названої культово-жанрової сфери є очевидними в творчості Г. Шютца, Й. С. Баха (траурні кантати № 106, 198 та ін.), Й. Брамса («Німецький реквієм»), а також у творах німецьких авторів ХХ століття – П. Хіндемита («Бузковий реквієм»), Г. Ейслера (Реквієм «Ленін») та ін. Різноманіття духовно-творчих концепцій творів названих авторів проте не виключає спільності їх типологічних ознак, що концентруються навколо наступних показників «Німецького реквієму». Названий жанр «є художнім еквівалентом християнського уявлення про смерть як *підсумок* людського земного шляху; поняття “смерті-підсумку”, “смерті-заспокоєння”

у цьому жанрі підкреслює цінність людських справ, високий сенс земного шляху як Богом даного й орієнтованого на найвищі духовні авторитети; у “Німецькому реквіємі” відсутні драматичні антитези “Бог –людина”; вони компенсовані вірою у персонально-індивідуальне пізнання Бога і обумовлюють уявлення про Друге Пришестя не як про “Страшний Суд” [“Dies irae” в католицькому реквіємі], але як про “Вселюдське Воскресіння”; цей жанр орієнтований на ідею корпоративності, духовну єдність “я” і “ми”, виражену у стриманості емоційного тону більшої його розділів, що виключала авторську самодостатню індивідуалізацію висловлення і, одночасно, припускала свободу вибору структурної концепції жанру» [13, с. 79].

Таким чином, зазначені конфесійні «моделі» реквієму, затребувані у католицькій та протестантській традиціях, ніби відтворюють духовно-сміслові «полюси» розуміння і тлумачення християнського уявлення про смерть. З одного боку, фігурує усталена католицька ритуальна практика, в межах якої протягом багатьох століть формувалася текстово-структурна концепція латинського реквієму-спокути, що, при всіх жанрово-стильових метаморфозах, зберігається аж до нинішнього часу на рівні відтворення ідеї «смерті-переходу». З іншого боку, на основі німецької протестантської ідеології був сформований «Німецький реквієм», що не набув рис усталеної ритуаліки та відповідного текстово-структурного оформлення, надаючи водночас в цьому питанні певної свободи композиторові. В той же час апелювання концепції цього жанру до ідеї «смерті-підсумку» діяльного (в протестантському розумінні) життя людини, «смерті-гармонії» людського та Сакрального світів виявляє її контактність з архаїчним ранньохристиянським (в тому числі й зі східнохристиянським (візантійським)) світосприйняттям та його духовними настановами. Музично-інтонаційна складова названих жанрів в їх історичному розвитку фактично простягається від апелювань до церковно-співацького обиходу та його творчого осмислення аж до різноманітних форм виявлення жанрового синтезу духовно-хорової та оперної композиторської практики.

Жанрово-стильова специфіка реквієму в англіканській традиції тісно пов'язана з історичними шляхами розвитку названої християнської конфесії та її роллю у формуванні англійського «образу світу» та державності. Складність і неоднозначність настанов англіканства багато в чому визначені специфікою англійської Реформації, що увійшла в історію як «королівська Реформація», здійснена за велінням короля Генріха VIII, який, крім державно-політичних, переслідував передусім свої особисті інтереси.

Проте, як свідчать історичні факти, в оточенні короля в даний період фактично утворилися дві партії, одна з яких, очолювана Стефаном Гардінером, прагнула зберегти в недоторканності традиції католицького віровчення, тоді як їхня опозиція, на чолі якої був архієпископ Кентерберійський Кранмер, у своїх переконаннях віддавала перевагу ідеям протестантизму. Відомо, що саме під впливом Кранмера та його однодумців наприкінці 30-х років XVI століття Генріх VIII дозволив видання та розповсюдження Біблії в англійському перекладі. Зазначимо, що її фрагменти склали також основу траурної похоронної англіканської традиції, яка зберегла свою значущість аж до сьогодні. Їхня духовна цінність була очевидною і для багатьох англійських композиторів Нового часу (наприклад, для Дж. Раттера та його сучасників), які включали біблійні тексти в англійському перекладі у свої реквієми, створені вже наприкінці XX століття.

Епоха правління Едуарда VI (1547–1553) ознаменувала собою радикальний етап англійської Реформації та торжество протестантських ідей. Для цього періоду показовим є прагнення до уніфікації богослужбової практики нової церкви, символом якої стало видання «Книги спільних молитов» [8], що включала, зокрема, й відомості про специфіку англіканського похоронного обряду.

Наступна сторінка історії англіканської церкви була досить драматичною, оскільки за Марії Тюдор (1553–1558) почався зворотний процес відновлення католицизму і переслідування протестантів, у той час як у період правління Єлизавети I (1558–1603) Англіканська Церква була знову відновлена у своїх правах. Саме в цей період було остаточно сформовано компромісний доктринальний образ Англіканської Церкви – обраний

серединний шлях (via media) між католицтвом і протестантизмом, що позначився пізніше і в диференціації її специфіки, зображеній у поняттях про «Високу» з її перевагою католицьких доктрин і «низькою» (близькою до протестантського (кальвіністського) вчення) церквах [див. про це детальніше: 7].

Проте англіканство не обмежується шляхом компромісу між різними конфесійними традиціями. За всієї прихильності «Високої» церкви до папського Риму, вона не тотожна католицтву як такому, оскільки тяжіє і до своєї східнохристиянської генези. У світлі сказаного закономірними виглядають також духовні пошуки представників «Оксфордського руху», що ознаменували у XIX – на початку XX ст. як оновлення духовно-релігійного життя Британської імперії, так і процеси поступового зближення англіканської і православної церков. Останнє особливо очевидне у грандіозному проєкті І. Овербека щодо створення «Православного західного обряду», який за рядом історичних обставин не був доведений до кінця [15, с. 276–277].

Сказане повною мірою виявилось не тільки у духовно-релігійних шуканнях англійської нації, але й у її культурі, в особливій прихильності до «візантійського стилю» в архітектурних проєктах Дж. Ф. Бінтлі, у діяльності П'юджина. Вони певною мірою передбачили і творчі настанови великого англійського композитора кінця XX – початку XXI ст. – Джона Тавенера, фінал творчого шляху якого ознаменувався переходом у православ'я та створенням у 80–90-ті роки XX ст. цілого ряду творів реквіємної (!) тематики на православні тексти. Серед них – «Funeral Ikos», Панахида (на грецькі канонічні тексти), а також «Funeral Canticle».

Заупокійна практика Англіканської церкви або «Англіканський реквієм» так чи інакше увібрала в себе всі зазначені вище складності її історичного шляху. Її основні характеристики представлені в згаданому вище дослідженні А. Робертсона, в якому спеціально виділено розділ «Anglican funeral music» [23, с. 205–213]. В ньому розглядається генеза названої жанрової традиції, а також її найяскравіші зразки. Вирізняємо також дисертацію Jr. V. D. Dockery [22], проблематика якої безпосеред-

ньо пов'язана з дослідженням першоджерел та історії розвитку «англійського реквієму».

Узагальнюючи відомості з наведених вище джерел, слід зазначити, що заупокійна обрядовість у рамках англіканської традиції зазнала істотних змін у зв'язку з реформаційним рухом, який торкнувся у XVI ст. і Англії. На початковому етапі, зокрема у відомих «Десяти статтях» 1536 р. вказувалося, що «молитися за померлих – благочестиво. Але така молитва не повинна бути молитвою за порятунок від якоїсь кількості мук у чистилищі» [24]. У подібному підході вже очевидний певний компроміс між попередньою католицькою традицією та прагненням від неї відокремитися, оскільки вчення про чистилище показове лише для католицизму.

На наступному етапі англійської Реформації при королі Едуарді VI в першій редакції згадуваної вище «Книги спільних молитов» ще зберігалися молитви за мертвих, а також обряд причастя на похороні (communal at burials) [8]. Однак у редакції цієї книги, яка датується 1552 роком, молитви за мертвих вже відсутні.

Зрештою назване джерело молитовної практики англіканської церкви, яке «довгий час був основною богослужбовою збіркою в Англії, Уельсі та Ірландії, не містить заупокійної меси, але замість неї містить похоронну службу (burial service), що виконує функцію чину поховання померлих» [10, с. 12]. Позначений обряд включає сім біблійних фрагментів зі Старого і Нового Завіту, відомі парафіянам як «похоронні вислови».

Крім того, згідно з описами Ю. Кучурівського, «у чині поховання присутні також декілька додаткових молитов, які на розсуд священика можуть бути прочитані між третім і четвертим “реченням”. Наведені тексти чергуються з співом антемов або гімнів священиком, які озвучують конкретні канонічні тексти (Псалми 39 і 90). Самі “речення” можуть бути заспівані чи просто проговорені священиком. Музична складова даного обряду спирається на стилістику так званого англіканського співу (Anglican chant), яка склалася в результаті переосмислення християнської музичної традиції протестантськими богословами» [11, с. 398].

Тим не менш, згодом англіканські літургійні реформи стали передбачати також і «вчинення Євхаристії на похороні в різних

провінціях Англiканської громади. Англо-католики або “Висока Церква” часто включають частини римсько-католицької меси заупокiйної служби як частину панахиди”. Наявнiсть Євхаристiї в англiканській траурнiй обрядовостi виявляє її зв’язок з найдавнішими християнськими богослужбовими ритуальними практиками епохи «Нероздiленої церкви», згiдно з якими Євхаристiя «здiйснювалася на трунах – як мученикiв, так i звичайних вiруючих, а також в усипальницях та меморiях» [21].

Зрештою Англiканська Церква, яка претендує на кафолiчнiсть своiх релiгiйних установок, приходить до своєрiдного та органiчного синтезу зазначених традицiй, у яких католицька та протестантська (у широкому розумiннi) практики, генетично висхiднi в кiнцевому пiдсумку до ранньосередньовiчних iдей «Нероздiленої церкви» [15], взаємно доповнюють одне одного.

Сказане знайшло свiй вiдбиток i в композиторській практицi Англiї, у якiй до XVI ст. доминував латинський католицький реквiєм, а з початком перiоду Реформацiї текстовою основою музики для похоронних та траурних церемонiй ставали наведенi вище бiблiйнi фрагменти в англiйському перекладi (Т. Морлi, J. Alcock, J. Parsons, L. Woodson). У XVII ст. дана традицiя була вже пiдхоплена i розвинена у творчiй спадщинi Т. Томкiнса, Дж. Фостера, О. Гiббонса, Г. Перселла, В. Крофта та iн. Останнiй iз названих авторiв у 1724 опублiкував свiй головний опус – «Духовна музика», який вклучав i Поминальну службу, затребувану i нинi на державному похоронi у Великобританiї.

Англiканський реквiєм виявився надзвичайно актуальним i в перiод англiйського музичного «вiдродження» на рубежi XIX–XX ст., про що свiдчить не лише творча практика цього перiоду, а й феномен так званого «Вiкторiанського культу смертi», пов’язаного з епохою правлiння королеви Вiкторiї. Культ жалоби в Британiї стає масовим явищем у середовищi вищого та середнього класу i набуває чiтко встановленого етикетом регламенту.

Творчiсть Ч. Станфорда, Ф. Делiуса, Дж. Харрiсона, Е. Ллойда-Веббера, а також їх послiдовникiв у XX ст., в тому числi Б. Брiттена, Дж. Тавенера та iн. характеризується великим iнтересом саме до меморiальної жанрової сфери i перш за все до Рек-

вієму [див.: 22]. Більшість творів названих авторів є оригінальним симбіозом традиційних латинських текстів або їх вільної комбінації з поетичними або філософськими текстами минулого і сучасності, в тому числі із залученням неєвропейських авторів. Так, наприклад, Реквієм Дж. Раттера як один із найбільш показових творів такого роду, створених вже в другій половині ХХ ст., виявляється співвідносним саме з «класичною» англіканською традицією, в рамках якої органічно поєднані, з одного боку, структурні показники латинського реквієму, з іншого – відтворюються чотири із семи текстів («біблійних висловів») англіканської траурної церемонії. Сказане повною мірою підтверджує жанрову «стійкість» англіканського реквієму, типологія якого орієнтована на органічний синтез різних традицій, що генетично сягає ідей єдиного Християнства і «Нерозділеної церкви».

Висновки. Історичні шляхи розвитку реквієму свідчать про поетапне формування його конфесійних різновидів. Еволюція католицького реквієму-спокути демонструє процеси його поступової секуляризації, що виявляється у тяжінні до фіксації граничних станів, полярних образів, у домінуючій ролі розділу «Dies irae», у посиленні контактності реквієму з музично-театральними жанрами при одночасному збереженні його духовно-етичної генези. На відміну від католицького реквієму, «траурна погребальна музика лютеранської традиції» не склалася у закінчений канонізований обряд, будучи реалізованою в культово-музичній практиці у численних формах – від обиходного протестантського хоралу аж до різноманітних композиційних моделей бахівських духовних кантат та їх аналогів. Неприйняття протестантизмом спокутної функції католицького реквієму обумовило специфіку репрезентації в ньому теми смерті як Підсумку земного шляху людини, споконвічного закону Буття, що й визначає вирівненість емоційного тону всіх розділів названого жанру та виключає оперно-театральну драматизацію. Феномен англіканської церкви, з одного боку, увібрав в себе духовні настанови католицької та протестантської традицій, обумовивши появу «Високої» та «низької» церков, що доповнювали одна одну при домінантній ролі «серединного шляху».

З іншого боку, відкритість англіканства різним духовним конфесійним традиціям виявилася співвідносною й з традиціями «Нерозділеної церкви», «давньозахідного православ'я» та їх східнохристиянською генезою. Заупокійна ритуальна практика англіканської церкви або «Англіканський реквієм», репрезентований в творчості англійських митців Нового часу, у своєму прагненні до «кафолічності» приходять до органічного синтезу позначених традицій, в яких католицька та протестантська позиції взаємно доповнюють одна одну.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вербицька І. Трагування жанру реквієму у творчості композиторів Харківської школи. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти* : збірник наукових праць. Харків : ХДУМ ім. І. П. Котляревського, 2004. С. 290–298.
2. Вербицька-Шокот І. Жанр реквієму в хорівій творчості українських композиторів порубіжжя тисячоліть : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 – музичне мистецтво / ХДАК ім. І. П. Котляревського. Харків, 2007. 17 с.
3. Гайдук М. І. «Simfonia da Requiem» Бенджаміна Бріттена: семантичні та конструктивні ознаки реквієму. *Українське музикознавство*. 2021. Вип. 47. С. 79–100.
4. Гулеско І. Музично-художня типологія реквієму в європейському культурному контексті : монографія. Харківська державна академія культури. Харків, 2003. 175 с.
5. Єфіменко А. Г. Еволюція жанру реквієму в аспекті трактовки теми смерті (реквієм доби романтизму) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 – музичне мистецтво / НМАУ ім. П. І. Чайковського. Київ, 1996. 26 с.
6. Єфіменко А. Г. Формування змістовного комплексу реквієма на основі латинського канонічного тексту. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського*, 2003. Вип. 28: Семантичні аспекти слова в музичному творі. С. 81–90.
7. Ігнат'єва О. С. Англіканство: генеза, віросповідна цінність, місце в соціокультурному житті Англії : автореф. дис. ... канд. філософських наук: 09.00.11 – релігієзнавство / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2012. 18 с.
8. Книга спільних молитов. URL: https://uk.m.wikipedia.org/Книга_спільних_молитов (дата звернення: 18.07.2024 р.).
9. Коменда О. І., Сухоцька Н. С. Інтертекстуальний простір «Українського реквієму» Олександра Козаренка. *Музикознавчі студії Інституту мистецтв ВНУ імені Лесі Українки та НМАУ імені П. І. Чайковського* : зб. наук. праць. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки. 2011. Вип. 7. С. 350–368.

10. Кучурівський Ю. С. Жанрова традиція реквієму у творчості композиторів Великобританії останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 – музичне мистецтво / Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової. Одеса, 2019. 20 с.

11. Кучурівський Ю. Національні аспекти розвитку реквієму в англійській музиці. *Вісник НАКККіМ*. 2018. № 3. С. 395–400.

12. Лю Веньшу. «Requiem на латинські канонічні тексти для дев'яти виконавців» Володимира Рунчака: особливості авторської трактовки жанру. *Музичне мистецтво і культура*. 2022. Вип. 34. Книга 1. С. 73–88.

13. Муравська О. В. Нариси з історії зарубіжної музичної культури. Одеса : Друкарський дім, 2010. Вип. 1. 214 с.

14. Муравська О. В. Німецька траурна погребальна музика лютеранської традиції як феномен європейської культури ХVІІ–ХХ століть : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 – музичне мистецтво / Одеська державна музична академія ім. А. В. Нежданової. Одеса, 2004. 16 с.

15. Муравська О. В. Східнохристиянська парадигма європейської культури і музики ХVІІІ–ХХ століть : монографія. Одеса : Астропринт, 2017. 564 с.

16. Палкін І. В. Класифікація жанрових різновидів реквієму в процесі його історичної еволюції. *Розвиток інноваційних процесів у навчально-виховних закладах* : збірник наукових праць. *Проблеми сучасного мистецтва і культури*. Харків : Стиль-Издат, 2003. С. 165–174.

17. Петровська Н. М. Духовно-етичні настанови сарматизму та їх відтворення у польській фортепіанній музиці ХІХ–ХХ століть : дис. ... доктора філософії: 034 – Культурологія / Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової. Одеса, 2024. 236 с.

18. Соловей Х. Втілення образів страшного суду в музиці різних часів («Dies irae» в реквіємах В. А. Моцарта, Дж. Верді, А. Шнітке). *Київське музикознавство*. 2014. Вип. 50. С. 156–162.

19. Татарнікова А. А. Алілуйна парадигма європейської культури і музики (від готики до сучасності) : монографія. Одеса : Астропринт, 2020. 344 с.

20. Татарнікова А. А. Славослівний аспект поетики реквієму «Lux aeterna» М. Шуха в руслі духовних традицій української культури. *Мистецтвознавчі записки* : зб. наук. праць. Київ : ІДЕЯ ПРИНТ, 2019. Вип. 36. С. 198–204.

21. Ancient groove music. URL: <https://www.ancientgroove.co.uk/essays/burial.html> (дата звернення: 28.10. 23).

22. Dockery Jr. V. D. Tracing the Genesis of the English Requiem Trough Selected Works: Doctoral dissertation / University of South Carolina, 2019. 152 p.

23. Robertson A. Requiem. Music of mourning and consolation. New York, Vashington : Frederik A. Praeger Publisher, 1967. 300 s.

24. The Funeral Liturgy. URL: <http://anglicanecathedralcornerbrook.com/resources/Funeral/FuneralLiturgyFormI.pdf> (дата звернення: 29.10.23).

REFERENCES

1. Verbyts'ka, I. (2004). Interpretation of the requiem genre in the work of composers of the Kharkiv school. *Problemy vzayemodiyi mystetstva, pedahohiky ta teoryyi i praktyky osvity* : Zbirnyk naukovykh prats. Kharkiv : KHDUM im. I. P. Kotlyarevs'koho [in Ukrainian].
2. Verbyts'ka-Shokot, I. (2007). Requiem genre in the choral work of Ukrainian composers abroad for millennia. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv : KHDAK im. I. P. Kotlyarevs'koho [in Ukrainian].
3. Hayduk, M. I. (2021). «Simfonia da Requiem» by Benjamin Britten: semantic and structural features of the requiem. *Ukrayins'ke muzykoznavstvo*. 47, 79–100 [in Ukrainian].
4. Hulesko, I. (2003). Musical and artistic typology of the requiem in the European cultural context. Monograph. Kharkiv : Kharkivs'ka derzhavna akademiya kul'tury [in Ukrainian].
5. Yefimenko, A. G. (1996). The evolution of the requiem genre in terms of the interpretation of the theme of death (requiem of the era of romanticism). Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv : NMAU im. P. I. Chaykovs'koho [in Ukrainian].
6. Yefimenko, A. G. (2003). Formation of a meaningful requiem complex based on the Latin canonical text. *Naukovyy visnyk NMAU im. P. I. Chaykovs'koho*. 28, 81–90 [in Ukrainian].
7. Ihnat'yeva, O. S. (2012). Anglicanism: genesis, religious value, place in the socio-cultural life of England. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv : Kyyivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
8. Book of common prayers (2023). URL: https://uk.m.wikipedia.org/Книга_спільних_молитов
9. Komenda, O. I., Sukhots'ka, N. S. (2011). The intertextual space of Oleksandr Kozarenko's «Ukrainian Requiem». *Muzykoznavchi studiyi Instytutu mystetstv VNU imeni Lesi Ukrayinky ta NMAU imeni P. I. Chaykovs'koho* : zb. nauk. prats'. Lutsk : Volyns'kyy natsional'nyy universytet imeni Lesi Ukrayinky. 7, 350–368 [in Ukrainian].
10. Kuchurivs'kyy, Yu. S. (2019). The genre tradition of the requiem in the work of British composers of the last third of the 20th – the beginning of the 21st century. Extended abstract of candidate's thesis. Odessa : Odes'ka natsional'na muzychna akademiya imeni A. V. Nezhdanovoyi [in Ukrainian].
11. Kuchurivs'kyy, Yu. S. (2018). National aspects of the development of the requiem in English music. *Visnyk NAKKKiM*. 3, 395–400 [in Ukrainian].
12. Lyu, Ven'shu (2022). “Requiem on Latin canonical texts for nine performers” by Volodymyr Runchak: features of the author's interpretation of the genre. *Muzychne mystetstvo i kul'tura*. 34, 73–88 [in Ukrainian].
13. Muravs'ka, O. V. (2010). Essays on the history of foreign musical culture. Odessa : Drukars'kyy dim [in Ukrainian].
14. Muravs'ka, O. V. (2004). German mournful funeral music of the Lutheran tradition as a phenomenon of European culture of the 17th–20th centuries. Extended abstract of candidate's thesis.

Odessa : Odes'ka derzhavna muzychna akademiya im. A. V. Nezhdanovoyi [in Ukrainian].

15. Muravs'ka, O. V. (2017). The Eastern Christian paradigm of European culture and music of the 18th – 20th centuries : a monograph. Odessa : Astroprint [in Ukrainian].

16. Palkin, I. V. (2003). Classification of genre varieties of the requiem in the process of its historical evolution. *Rozvytok innovatsiynykh protsesiv u navchal'no-vykhovnykh zakladakh* : Zbirnyk naukovykh prats'. Problemy suchasnoho mystetstva i kul'tury. Kharkiv : Style-Izdat [in Ukrainian].

17. Petrovs'ka, N. M. (2024). Spiritual and ethical guidelines of Sarmatism and their reproduction in Polish piano music of the 19th and 20th centuries. Extended abstract of candidate's thesis. Odessa : Odes'ka natsional'na muzychna akademiya imeni A. V. Nezhdanovoyi [in Ukrainian].

18. Solovey, KH. (2014). The embodiment of the images of the terrible judgment in the music of different times (“Dies irae” in the requiems of W. A. Mozart, J. Verdi, A. Schnittke). *Kyiv's'ke muzykoznavstvo*. 50, 156–162 [in Ukrainian].

19. Tatarnikova, A. A. (2020). Hallelujah paradigm of European culture and music (from Gothic to modern times) : monograph. Odessa : Astroprint [in Ukrainian].

20. Tatarnikova, A. A. (2019). The liturgical aspect of the poetics of the requiem “Lux aeterna” by M. Shukh in the spirit of the spiritual traditions of Ukrainian culture. *Mystetstvoznavchi zapysky* : zb. nauk. Prats. 36, 198–204 [in Ukrainian].

21. Ancient groove music (2023). URL: <https://www.ancientgroove.co.uk/essays/burial.html>

22. Dockery, Jr. V. D. (2019). Tracing the Genesis of the English Requiem Trough Selected Works: Doctoral dissertation / University of South Carolina [in English].

23. Robertson, A. (1967). Requiem. Music of mourning and consolation. New York, Vashington: Frederik A. Praeger Publisher [in English].

24. The Funeral Liturgy (2023). URL: <http://anglicanecathedralcornerbrook.com/resources/Funeral/FuneralLiturgyFormI.pdf>